

VJERA BENKOVA POPITOVA: »DAN MEĐU RUŽAMA«,
Matica srpska, Novi Sad, 1979.
Piše: Zoran D. Čukić

Kada se 1964. godine pojavila sa zbirkom pesama *Majska omama*, Vjera Benkova Popitova je privukla na sebe pažnju raspevanšću i čistim lirizmom. I po građi stihova i po onome što je kazivala, ona je značila novinu u tadašnjoj slovačkoj i uopšte vojvodanskoj poeziji. Benkova je zapevala svežim i osobenim glasom, koji su svi čuli i svi opazili: bilo je u njemu bistre prolećne pesme, mirisa pokošenih livada, srebrnih plesačica prirode, devojačkog buđenja i nemira i toplo proživljenog zavičajnog pejzaža prelijevnog vedrinom. To nisu bili neangažovani statični opisi prirode, nego duboko doživljavanje i divljenje prirodi, ne površinski zanosi, već čudno iskren i emotivan poetski odgovor pri svakom dodiru s prirodom i uza sve ono što mladost za sobom donosi.

Kako se kasnije razvijala i sazrevala kao pesnik, njena je poezija postepeno bivala sve tamnija, s više nespokojstva i nemira, pa i blagog, upravo njoj svojstvenog prkosa na razne vidove čovekovog otuđenja u našem vremenu, koji će je učiniti izrazito omiljenim pesnikom.

Zbirka pesama *Dan među ružama* sastoji se od trideset i osam pesama podeljenih u tri ciklusa.

U slikama ravničarskog podneblja uočljivi su tragovi stvarne prošlosti i prisustvo irealne stvarnosti. Prošlost je, na primer, u »kući staklenih očiju« ili u još dubljim tragovima čoveka na vojvodanskom tlu. U tim trenucima mi ne zapažamo svet i pesnika kao dve odvojene svere. Autorova imaginacija je postala toliko snažna i razigrana da se oseća sposobnom za apsolutno stvaralaštvo, za čin potpune, sveobuhvatne vladavine nad svim onim što racionalistička svest prihvata kao spoljašnje i unutrašnje. U tim prostorima reč gospodari i nameće se kao jedina stvarnost. Oživljena ruža nije više usamljen cvet u bašti, već predstavlja metaforu našeg postojanja, težnje za promenom, maše stalne uznemirenosti i nemoći usred prirode koja nas potiskuje...

Ona nam nudi hronologiju jedne veze. Njene misli i snovi lutaju. Poručuju dragom da će mu celu dušu dati i da će se tada roditi u njima, u jedan mah, i suza i sreća. Malo dalje ta ljubav je za pesnikinju već prošlost. Povenuli su njihovi osmesi i ruže i oni gledaju »vreme žutih leptirova...«

U ovim stihovima duboko je ukorenjen motiv ljubavne drame i bola. Nad jadom života ne treba plakati, jer jedan čovek nije nesrećniji od drugih: sve žive stvorove lista sudbina prati. A što je više patnji, to je čovek veći. Pa se opet vraća stvarnosti: rog zove jata na pojilišta, vetrovi proleću kroz flaute bagremova...

Benkova peva o zavičaju kao o crnom semenu ljubavi. U velikom gradu ne snalazi se. Jer, kako poručuje pesnikinja:

»Ogradili smo se vazduhom,
zemljom i vatrom,
zatvaramo se stalno
u kvadraturu kruga...«

Tako dolazimo do osnovne poetske orijentacije pesnikinje, koja upućuje na dramu, smisao i efikasnost pesničkog stvaranja. U pitanju je stihovima oživotvoreno uverenje da se pevanjem o sudbinskom pesništvu ostvaruje dijalog s vremenom, sa sopstvenim istorijskim časom, uverenje da se pesnikovo okretanje jeziku može otvariti jedino pesničkim slikama zatvorenog tipa. Pri tome je pesnikinja za određenu pesničku normu, što joj, uostalom, i nije teško, jer se izražava jezikom čiju »mladost« nisu mogle učiniti krutim ni književna ni kulturna preobražavanja. Pesnikinja je sačuvala bezazlenost same reči, gotovo detinjsku neposrednost kazivanja...

Treba istaći još jednu osobenost poezije ove vojvodanske pesnikinje — premoć motiva iz takozvanog poretka prirode. Benkova se okreće prirodi kao prema velikoj Materi Praporoditeljici, zaštitnici i tajni. S tragovima mitskih naslućivanja u poezije Vjere Benkove dejsuju sprega folklorne imaginacije i sklonosti da se podražava peurelističko viđenje sveta. S te podloge raste luk ove poezije: od lirske bezazlenosti, preko narativnih struktura, do povremenog tona meditacije i povremeno deskurzivnog značenja.

Ova poezija je u osnovi i slutnja i istina o životu: ona je projekcija onoga što se uvek događa; ona je u životu ono neprestano osećanje koje prati našu zabrinutost, koja leži u našoj strukturi kao egzistencijalni problem i smisao. Ovim Vjera Benkova pokazuje da je veoma dinamična pesnikinja, a na momente čak i anarhična, ali se u suštini prema vremenu i životu odnosi stvaralački. Njeni umetnički pogledi duboko su ukorenjeni u sadržaju vremena u kojem živi. Najveći deo njenih pesama predstavlja burne monologe koji se po svom karakteru kreću od ličnih ispovedanja o nesnalženju u životu, pa sve do jetke ekspresivnosti. Ali, ima klonuća i rezignacije. U tome pogledu bitna je činjenica da se ova pesnikinja do sada stalno razvija i da se, razvijajući, produbljuje. Zbog toga ne treba ovde donositi zaključak, jer sam proces o kojem je reč nije zaključen, već se nužno projektuje u budućnost. U taj čin imajmo vere.

ŽARKO KOMANIN: »PROVALIJE«,
»Narodna knjiga«, Beograd, 1979.
Piše: Momir Vojvodić

Novi roman Žarka Komanina *Provalije*, objavljen poslije romana *Kolijevka* (1977), i *Kostanići* (1978), sublimni je lirski i epični amalgam pričanja, grka i blaga saga o duši, duši preosetljivoj i ranjavanjima izvučenoj u niti zategnute do pucanja i ječanja nad sopstvenom provalijom tame i rasula.

Junak romana Tiodor Kulinović, pisac sudbinske istorije roda i svog jezika — »Rječnika« — koju će cijelog svog traumatičnog života pisati samo za sebe, samo za svoju dušu, a koja će se netragom izgubiti kad se izgubi i posljednja izvedrica njegovog uma, veliki samotnik, »samac cer«, raspetnik na krstu sjećanja, ranjen tragičnim zbivanjima ratnih dioba, koje je vidjelo njegovo djetinjstvo, šokiran pamćenjem ubistva njegovog oca, čijeg lika i groba neće moći cijelog života da se oslobodi, nego će cio život oćev grob vući za sobom »kao vuk kljusuu«, sve dok, okopnio i obezumjen, u oćev grob od svog raspeća utekne. Od svoje šeste godine, a ratne i revolucionarne 1941, pa sve do rane smrti, jer svenjava u četrdeset drugoj godini življenja, sudarac se sa svojim svijetom, kliziće ivicom ponora, provalije i ludila, širiće provalije u svojoj duši, a dušu će ljubomorno čuvati od kužnosti svijeta, od kužnosti mržnje, prije svega, i dovodiće je do savršene čistote, do demonske harmonije duševnosti prema svemu u svijetu, u kojem najviše vidi vladavinu nasilja; ta duševnost doseže do krajnje suptilnosti samarićanskog razumijevanja i sažaljevanja svijeta koji ga ranjava i raspinja. Ovo je priča o čovjeku koga je ubilo pamćenje zla. I kako to kobno pamćenje zla u njegovoj duši poprima sve više oblik strašnog raspeća, Tiodor njeguje kao zavjetni ideal: da svakoga razumije, nikoga ne povrijedi, ništa i nikog ne opipa mržnjom i da nikoga ne optereti svojim pustošima i ranama. Kao po onom Danteovom stavu: »Ja će je osjećanje i bola i sreće / Sto je stepen savršenstva veći« — on svoju dušu njeguje do apsurdnog podnošenja i skrivanja bola, otuda i sažanjevanje ne samo svijeta u kojem kao sjenka živi, nego i najbližijih bića oko sebe, majke Milice, čiji je lik, iako sporedan, u ovoj gustoj priči snažno uhvaćen i osjenčen, voljene žene Razije (objekat njegove volje za »tamnom igrom tijela) i svih koji su ušli u roman njegove duše.

Rano će Komaninov samotnjak Tiodor Kulinović stići do užasa razumijevanja sebe i svijeta, sazreti patnju, okopnjeti i zgasnuti tjelesno i duševno: »rastrojen nekim nasiljem iz sebe i nasiljem vremena koje je primao s nevjerovatnom osjetljivošću«. Ideal Komaninovog samotnika bio je da prođe svojim svijetom i vremenom nećujno kao trakva u zabiti zavičaja *Provalija*.

Žitije Tiodora Kulinovića ispisuju u vidu sjećanja, jedne vrste povremenog dnevnika, njegov prijatelj, rođak i zemljak Pavle Rađević, koji ga promatra i kao dobra sjenka prati od postanja do skončanja. Rađević će od kratkih zapisa o Tiodorovom duševnom rasulu i apsurdnom otuđenju sačiniti hrabru i gorku sagu o brđaninu neobičnog senzibilnog i senzualnog sklopa, dekadentu »kućevicu« i potonjem curku krvi Kulinovića, koji anemičan i kao mrtvorodenče skončava bez volje za život u drugoj generaciji brđanskog »ića ićevića«, koji s opankom na jednoj a cipelama na drugoj nozi stupa sa seoskog sokaka na gradsku kaldrmu, iz rustične u urbanu atmosferu. Čim se odvoji od zemlje kao Anteji, Komaninov Kulinović prestaje da živi. Tiodor će kao sjenka trajati u kavezima jednog beogradskog potkrovlja, na krovu nekada njegove kuće, sa žestokom čežnjom za podnebesjem rodnih Provalija, od kojih će još žešće bježati. Junak-pisac ove sage završice pisanje svog dnevnika o Tiodorovom kopnjenju tek onda kad ga sasvim pomračene duše dovede u Provalije, blizu groba u Crnjišu, i preda ga majci, koja odmah nakon si-novljeve smrti gasne.

Dvojnim pričanjem, zaklanjajući svoje pero iza pera svoga junaka pripovijedača Pavla Rađevića, Komanin je stvorio dvije neobične priče: priču o pričaocu i priču o pričaočevom junaku, stapajući ih u izuzetno toplu sagu o duši koja se ubila zbog uobrazilje o surovosti svijeta, njegujući satansko otuđenje i bezvoljnost življenja. Tiodorova suptilna duša bila je spremna da nestane čim je došla do ogledala svog apsurdnog rasula. Ona je kao Narcis umrla za sobom.

Komaninova saga o Tiodorovoj duši djeluje kao pramit iskopan iz dubokih slojeva našega jezika, praoćinski pramit o beskrajnosti duše, koji je romanopiscu poslužio za okosnicu priče o našem vremenu, vremenu prošlom — gospodaru vremena — oglednutom u zrcalu ranjene i rasulne duše.

U *Provalijama* se najviše ispoljavaju Komaninova lirska ponornost i epski zamah. Koristeći sentence i aforističke poetze, koje vješto uziduje u gipko pričanje, Komanin stvara dinamičnu, snažnu i, često, ritmičnu priču, a da ne upada u zamke raspjevanosti i u epsku rasprisanost, nego razvija svoju priču potezi pripovijedača koji zna kako se tvori moderna priča. *Provalije* su značajna usponska tačka u Komaninovom proznom stvaralaštvu, a u toku naše savremene proze, naročito one koja crpi motive iz brđanskih i kameštačkih prostora, djelo u kojem će čitalac, vjerujem, uživati, jer će čitati žestoku, hrabru i sugestivnu sagu o samoci i njenom zatočniku Tiodoru Kulinoviću, brđanskom dekadentu, samotnjaku, neobičnom junaku našeg doba, a samoća je najdublje ogledalo duše i najtamniji, najdublji vir njenih mogućnosti.